

Kā mežirbei klājas Latvijas mežos

VIESTURS ĶERUS,
viesturs@lob.lv

Ieiesim mežā! Ir agrs pavasaris, tāpēc sniegs šeit, kur no saules to sargā egļu ēnas, vēl nav pavisam izkūsis. Skudru pūznis ceļmalā gan jau ir brīvs no sniega, un skudras sākušas doties savos sezonas darbos. Pameža lazdām pumpuri vēl nav izplaukuši, bet tūlīt, tūlīt... Lielākā daļa gājputnu vēl ir tikai ceļā uz Latviju, tāpēc putnu kori dominē tie, kuri riskējuši šeit pārļaut ziemu un kuru risks ir attaisnojies – tie ir dzīvi un tagad var pirmie ieņemt labākās teritorijas. Kādā nokaltušā kokā bungo dižraibais dzenis (nokaltis koks labi rib!). Skan lielās zilītes un meža zilītes dziesmas, un kaut kur savu “vivivivivi” nober arī dzilnītis.

Tad atskan smalks “cīīī-cīīī cici”.

Skaņas augstums tāds kā zeltgalvītīm, bet ritms ir citāds, turklāt skaņa nenāk no egļu vainagiem, kur zeltgalvīši parasti uzturas, bet no zemes. Iesim uzmanīgi tuvāk! Redzat? Tur viņš ir – pakāpies uz nokrituša stumbra gaisā paslējušās saknes. “Cīīī-cīīī cici,” putnam galvā pavasaris, tāpēc mūs tas nav pamanījis. Ja paskatīsīmies binokli, redzēsīm, ka dziedātājs ir maza visticņa – rūsganbalti raibs

baloža lieluma putns. Pakaklē melns laukums, ko izceļ baltā josliņa tam apkārt. Arī astes galā ir plata melna josla. Mēs esam uzdūrušies mežirbes tēviņam, 2019. gada putnam.

Populācijas lejupslīde

Taču, lai saprastu, kāpēc tieši mežirbe šogad iecelta gada putna godā, sākumā jāatkāpjas 13 gadus senā pagātnē. 2006. gads bija otrais gads, kad LOB veica ligzdojošo putnu uzskaiti pēc

pašreiz izmantotās dienas putnu monitoringa metodikas. Salīdzinot ar 2005. gada rezultātiem, bija redzams, ka mežirbju skaits samazinājies apmēram uz pusi. Taču uzskaitē tikko sāka, un izdarīt secinājumus, salīdzinot tikai divus gadus, nav nopietni. 2007. gads – atkal kritums, 2008. – atkal... Un tā, starp gadiem mazliet svārstoties, kopējā mežirbju populācijas tendence ir bijusi nemainīga – straujš samazinājums, līdz

Foto: Selga Bērziņa / selgasfoto.lv

Šajā bildē ir redzama mežzirbes mātīte, savukārt raksta sākumā daudz kontrastaināks tēviņš ar melno pazodi un sarkanu uzaci.

2018. gadā bija atlikuši vairs tikai apmēram 11% no tās, kas Latvijas mežos mīta 2005. gadā. Nepārprotiet! Mežzirbe nav kļuvusi par retumu kā zaļā vārna, čūskērglis un melnais stārķis. Latvijā joprojām dzīvo vairāki tūkstoši mežzirbju pāru, taču straujā populācijas lejupslīde neapšaubāmi liek to pieskaitīt Latvijā apdraudētajām putnu sugām.

Mežzirbe ir īpaši aizsargājama putnu suga gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā kopumā, un tas vēl jo svarīgākus darīja jautājumus, kas gan apdraud šo sugu un ko mēs varam tās labā darīt.

Pirmām kārtām skaidrs ir tas, ka draudi meklējami tepat uz vietas. Grūti atrast vēl nometnieciskāku nometnieku par mežzirbi, tāpēc tās bēdīgajā stāvoklī nevaram vainot ne Vidusjūras reģiona medniekus, ne Āfrikas lauksaimniekus. Cēloņi sugas skaita sarukumam jāmeklē tepat Latvijā. Lai šos cēloņus mēģinātu saprast un meklētu risinājumus, 2016.–2017. gadā ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu un ciešā

sadarbībā ar Dabas aizsardzības pārvaldi LOB izstrādāja mežzirbes sugas aizsardzības plānu 2017.–2026. gadam. 2017. gada nogalē vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs šo plānu apstiprināja. Uzreiz gan jāsaka, ka plāna izstrādei atvēlētais laika un finanšu rāmis neļāva gūt atbildes uz visiem jautājumiem, taču citu valstu un Latvijas zināšanu apkopojums mums pietiekami labi ļāva novērtēt iespējamus draudus šai sugai, lai varētu ieteikt pasākumus tās stāvokļa uzlabošanai.

Mežzirbes dzīvotne

Lai saprastu, kas mežzirbi apdraud vai varētu apdraudēt, jāskatās ar to, kas tai ir nepieciešams – kāda ir tās dzīvotne. Kā jau vēsta nosaukums, mežzirbe dzīvo mežā. Mūsu pašreizējās zināšanas liek domāt, ka atšķirībā no virknes citu aizsargājamo putnu sugu, mežzirbei piemērotajam mežam nav noteikti jābūt vecam. Svarīgāk, lai tas ir viengabalains. Mežzirbēm ļoti netiek šķērsot klajumus, tāpēc gabaliņos sašķērēts mežs nebūs šai sugai apdzīvojams pat tad, ja kopējā meža platība it kā būtu pietiekama.

Mežzirbes gadījumā šis “pietiekama” nozīmē aptuveni 20 hektārus uz vienu pāri.

Tomēr nav tā, ka derīgs būs jebkurš viengabalains mežs. Kā jau minēju, mežzirbe ir nometnieks, tāpēc, lai mežs būtu piemērots, tajā jābūt visam, kas šī putna dzīvē nepieciešams visa gada garumā. Pieaugušās mežzirbes ir augēdājas, un sniegotā ziemā vienīgie tām pieejamie augi ir dažādu lapu koku dzinumi un pumpuri. Latvijas gadījumā īpaši svarīgi ir alkšņi un bērzi, arī lazdas (angliski šo putnu arī sauc par lazdu irbi). Taču lapu koki ziemā neder par drošu slēptuvi, tāpēc mežzirbju mežā jābūt arī skujkokiem – tajos ir gan drošāk, gan siltāk. Ja zemi klāj pietiekami bieza sniega sega, siltu un drošu nakšņošanu var nodrošināt arī ierakšanās sniegā.

Pavasārī, kad nokūst sniegs (vai ziemā, kad tā nav), mežzirbes barojas ar zemsedzes augiem – mellenēm, zemenēm u.c., bet koku pumpuru vietā pavasarī ēdienkartē vietu ieņem jaunās lapiņas.

Dienām kļūstot garākām, mežirbju dzīvē parādās arī citas vajadzības, ne tikai ēšana. Jādzied! Lai balstiņa tālu skan, mežirbju tēviņam der pakāpties uz kādas lielākas kritālas. Vēlāk – aprīlī–maijā, kad mātītes meklēs piemērotas vietas ligzdai, izgāzti koki (tāpat arī lazdu krūmi) var palīdzēt ligzdu paslēpt, lai iespējamie postītāji to nepamanītu. Kad jūnijā–jūlijā izšķilsies mazuļi, tie pirmās desmit dienas pārtiks tikai no kukaiņiem un citiem bezmugurkaulniekiem un tikai vēlāk pamazām pāries uz augu ēšanu. Vasaras otrajā pusē–rudenī īpaši noderīgi ēdamaugi ir mellenes un citas ogas.

Tā tad mežirbju mežs būs tāds, kurā sastopami gan skujkoki, gan lapu koki. Tāds, kurā ir bieza paauga un pamežs (zemākie koki un krūmi), kur netrūkst kritālu un ogulāju. Turklāt, kā jau minēju iepriekš, viengabalaina meža platībai jābūt pietiekami lielai.

Kā mežos saimniekot labāk

Viens no lielākajiem draudiem mežirbes dzīvotnei neapšaubāmi ir saimniekošana mežā ar kailcirtēm. Kailcirte nozīmē to, ka meža attiecīgajā vietā vairs nav, turklāt atlikušais mežs ir sagriezts atsevišķos gabalos. Lai gan koku ciršanas noteikumi (ārkārtīgi pielaidīgā formā, bet tomēr) prasa, veicot kailcirti, saglabāt pamežu, tas tiek darīts ļoti reti. Tāpat būtu jā saglabā nenocirsta mežmala

Ligzda atrodas uz zemes seklā bedrītē, un dējumā parasti ir 7–10 dzeltenīgas olas. Ja izdodas tādu atrast, tad lūgums ziņot Dabasdati.lv un pēc iespējas ātrāk doties prom no tās.

Foto: Viesturs Ķerušs

Mežirbes dzīvotne.

(kas teorētiski varētu ļaut mežirbei nokļūt no viena neizcirsta nogabalā citā), taču arī šis noteikums bieži netiek ievērots.

Kad kailcirtes vietā ataudzis mežs, tas, līdz atkal sasniedz cērtamu vecumu, piedzīvo vairākas retināšanas jeb tā saucamo kopšanu. Ja šādi tiek “izkopti” visi lapu koki, šādā vietā mežirbei nebūs ko meklēt. Mežs it kā ir, bet – no mežirbes viedokļa – tuksnesis.

Kailcirtes un pārcentīga kopšana iznīcina mežirbju dzīvotnes, taču, ja šie darbi tiek veikti laikā, kad tām ligzdās ir olas (aprīlī–jūnijā), tiek iznīcinātas arī ligzdas. Turklāt bojā var iet ne tikai tās ligzdas, kas atrodas pašā darbības vietā, bet arī tuvākajā apkārtnē esošās – meža darbu trokšņu iztramditie putni tās var pamest.

Līdz ar to tiem meža īpašniekiem un apsaimniekotājiem, kas grib savā mežā saimniekot mežirbei draudzīgi, būtu jāņem vērā šādi ieteikumi:

1. Darbus neveikt aprīlī–jūnijā.
2. Mežizstrādē priekšroku dot izlases cirtei, nevis kailcirtei.
3. Ja tomēr tiek veikta kailcirte, cik vien iespējams, saglabāt paaugu un pamežu un atstāt nenocirstas joslas, kas savieno atlikušos meža nogabalus.

4. Arī kopšanas cirtēs saglabāt iespējami vairāk pameža koku un krūmu.
5. Neizvākt no meža kritušos kokus.

Šādi rīkojoties, tiks mazināta meža apsaimniekošanas negatīvā ietekme ne tikai uz mežirbi, bet arī uz citiem tur mītošajiem putniem.

Dabiskie ienaidnieki

Protams, zināma ietekme uz mežirbi varētu būt arī tiem dzīvniekiem, kas labprāt mēlojas ar pašiem putniem vai to olām. Dažādu plēsīgo dzīvnieku (lapsu, caunu, jenotsuņu) skaits pēdējās desmitgadēs pie mums ir stipri pieaudzis. Līdz Āfrikas cūku mēra uzliesmojumam Latvijā strauju augšupeju piedzīvoja arī mežacūku populācija, taču tagad šo zvēru, kas apdraud uz zemes ligzdojošos putnus, ir kļuvis stipri mazāk. Kā rāda LOB veiktā ligzdojošo putnu uzskaitē, audzis arī vārnu skaits.

Savulaik tradicionālā pieeja plēsīgo zvēru populācijas pieauguma radīto problēmu risināšanai bija vienkārša – šaut nost. Par to arī tika labi maksāts. Taču mūsdienās šāda pieeja vairs īsti nedarbojas divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, “laba maksāšana”, kas varētu motivēt medniekus īpaši pievērsties plēsēju apmedīšanai, nozīmētu lielas izmaksas (pēc mūsu aptuvenām aplēsēm – vairāk nekā 1,5 miljonus eiro

ik gadu), kam nav atbilstoša naudas avota. Otrkārt, esam tapuši gudrāki un zinām, ka vaina nav pašos dzīvniekos, bet gan tajā, kā esam pārveidojuši vidi – kas mežirbei nācis par sliktu, tas uzlabojis apstākļus viņas dabiskajiem ienaidniekiem. Tātad, nemainot to, kā saimniekojam mežos, plēsēju skaita mazināšana, tos medijot, būtu nemitīga cīņa ar vējdzirnavām.

Plāni mežirbes gadam

Sugas aizsardzības plāna izstrādes gaitā esam ieguvuši daudz vērtīgu zināšanu par mežirbēm. To nodošana tālāk tad arī ir viens no iemesliem, kāpēc mežirbe izvēlēta par šī gada putnu. Šoreiz īpaša auditorija būs to dzīvotņu apsaimniekotāji – meža īpašnieki. Ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu sadarbībā ar Meža konsultāciju pakalpojumu centru, Pasaules Dabas fondu un mežsaimniecības demonstrējumu saimniecību “Pūpoli” jau pērn meža īpašniekiem stāstījām par mežirbei draudzīgu mežu apsaimniekošanu. Šādus seminārus turpināsim arī šogad.

Kā jau minēju, plāna izstrādes laikā tomēr visus jautājumus atbildēt neizdevās, tāpēc turpināsim arī ievākt informāciju par mežirbi. **Vislabākais veids, kā jūs varat palīdzēt, ir iesaistīties ligzdojošo putnu uzskaitē.** Ja vēl neesat uzskaites dalībnieks, bet putnus pazīstat labi, aicinu pieteik-

Foto: Jānis Jansons / putni.info

Mežirbes cāļi ir ligzdbēgļi un jau tūlīt pēc izšķilšanās ir gatavi sekot mātei.

ties uzskaites koordinatorei Ievai Mārdegai (ieva@lob.lv). Ja pagaidām vēl neuzskatāt sevi par labu putnu pazinēju, taču mežirbi pazīstat un varētu skaitīt vismaz šo sugu, ziņojiet “Gada putna” akcijas koordinatoram Andrim Dekantam (andris.dekants@lob.lv), jo šogad plānojam veikt arī īpašas, tieši mežirbēm veltītas uzskaites. Ja uzskaitēs piedalīties negribat vai nevarat, tāpat kā citus gadus gada putna gadījuma rakstura novērojumu var reģistrēt arī portālā Dabasdati.lv.

Galvenais – ejiet mežā!

Summary

How is Hazel Grouse doing in the forests of Latvia /Viesturs Ķerus/

Hazel Grouse has been nominated “Bird of the Year 2019”. Since 2005 the Hazel Grouse population in Latvia has been steadily declining and by 2018 only about 11% of the 2005 population remained. Though Hazel Grouse is still a common bird species it is clearly threatened due to the rapid population decline. As this species is strictly sedentary we have to look for the main threats here in Latvia. One of them, with complex impact on the Hazel Grouse population, is current forest management.

600

Pamēģini šajā attēlā atrast mežirbi. Noskenē attēlu ar mobilo lietotni *Overly* un pārbaudi vai esi to izdarījis pareizi. Pievērs uzmanību arī tās dziesmai “cīī-cīī cici”.